

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BDF/131/8/89

PROPOZYCJE PRZEKSZTAŁCENÍ STOSUNKÓW WŁASNOŚCI W OPINII ROBOTNIKÓW I KADRY KIEROWNICZEJ PRZEDSIĘBIORSTW

Komunikat z badań

Warszawa, czerwiec 1989 r.

Ankieta pod hasłem "Jaka gospodarka?"¹, zrealizowana w okresie 3 marca - 15 kwietnia '89, zawierała m.in. pytania dotyczące poglądów robotników i kadry kierowniczej przemysłu na reformy prowadzące do powstania i koegzystencji różnorodnych form własności środków produkcji. W szczególności podjęto próbę ustalenia, jak wielu pracowników sektora państwowego opowiada się za rozszerzeniem zakresu prywatyzacji oraz jakich dziedzin gospodarki mogłaby ona dotyczyć. Ocenie badanych poddano również propozycje stworzenia spółek państwa z kapitałem zachodnim oraz akcjonariatu pracowniczego².

W obecnym sprawozdaniu odwołujemy się do sondażu³ z 1987 roku, przeprowadzonego na analogicznej próbie. Jego dane porównawcze pozwalają na ukazanie zmian zachodzących w poglądach badanych.

1. Prywatna inicjatywa w gospodarce

Tabele 1 i 2 zawierają odpowiedzi ankietowanych na pytanie, w jakim stopniu - ich zdaniem - można dopuścić prywatną inicjatywę do działania w podstawowych sferach gospodarki. Zdecydowana większość uznała za celowe stworzenie indywidualnej przedsiębiorczości warunków swobodnego działania w rzemiośle (97,9% robotników, 99,2% kierowników), handlu detalicznym (odpowiednio 95,7 i 99,2%), niewielkich zakładach przemysłowych (93,8 i 97,0%), handlu hurtowym (88,7 i 92,7%), średnich zakładach przemysłowych (83,4 i 92,3%), handlu zagranicznym (78,9 i 84,7%) oraz w bankowości (75,4 i 81,8%). Znacznie rzadziej opowiadano się za prywatyzacją dużych zakładów przemysłowych (58,9 i 56,6%).

Różnice opinii pomiędzy robotnikami a kierownikami są niewielkie, niemniej jednak można zauważyć, że kierownicy nieco częściej opowiadają się za prywatyzacją poszczególnych dziedzin życia gospodarczego niż robotnicy.

¹ Próba losowa 2299 robotników i 247 kierowników z 381 państwowych przedsiębiorstw przemysłowych, zatrudniających powyżej 500 osób (w badaniu nie uwzględniono kopalń węgla kamiennego).

² Przez "akcjonariat pracowniczy" rozumiemy takie formy organizacji gospodarczych, które w części lub w całości stanowią własność zatrudnionych w nich pracowników.

³ "Opinie o gospodarce" - próba losowa 2245 robotników i 343 kierowników z 380 przedsiębiorstw, zatrudniających powyżej 500 osób.

Interesujące rezultaty daje również prześledzenie dynamiki zmian opinii poszczególnych grup w czasie (tab. 3 i 4). Okazuje się, że zarówno w przypadku robotników, jak i kierowników nastąpił wyraźny wzrost akceptacji koncepcji prywatyzacji. Wśród robotników najwyraźniej wzrósł odsetek tych, którzy dopuszczali przejęcie przez prywatnych właścicieli: banków (o 57,9 punktów procentowych), wśród kierowników zaś - niewielkich zakładów przemysłowych (o 78,1 punktów procentowych).

Warto też zwrócić uwagę na fakt, że w 1987 roku zdecydowani zwolennicy rozszerzenia pola aktywności sektora prywatnego przeważali nad przeciwnikami tego rozwiązania jedynie w odniesieniu do rzemiosła i handlu detalicznego (obydwie badane grupy) oraz niewielkich zakładów przemysłowych (robotnicy). Natomiast w 1989 roku zdecydowana aprobata ekspansji prywatnej inicjatywy dotyczyła już niemal wszystkich dziedzin gospodarki, o które pytano badanych. Wyjątek stanowiły duże zakłady przemysłowe.

Można zatem powiedzieć, że obecnie prywatna przedsiębiorczość jest akceptowana w zasadzie we wszystkich dziedzinach gospodarki, z tą tylko uwagą, że jest ona najmniejsza, gdy chodzi o wielkie przedsiębiorstwa.

2. Opinie o spółkach kapitałowych i akcjonariacie pracowniczym

Propozycje wprowadzenia w gospodarce spółek z udziałem kapitału obcego oraz spółek akcyjnych z udziałem członków załogi potraktowano w badaniu nieco inaczej. Poproszono respondentów o ocenę wpływu, jaki tego typu rozwiązania własnościowe mogłyby wywrzeć na sytuację gospodarczą kraju (tab. 5 i 6).

Według 58,6% robotników i 64,6% kierowników utworzenie przedsiębiorstw łączących kapitał państwowy i krajów zachodnich przyniosłoby gospodarce pożytek. Na negatywne następstwa tej propozycji zwróciło uwagę 22,4% robotników oraz 22,6% kierowników. Powstanie spółek z udziałem załogi za dobre dla gospodarki uznało 64,6% robotników i 77,4% kierowników, za złe - odpowiednio 14,6% i 8,8%.

Porównując rezultaty uzyskane w 1989 roku z danymi z '87, można zauważyć wyraźny wzrost aprobaty propozycji nowych roz-

wiązań własnościowych. W przypadku spółek państwa z kapitałem krajów zachodnich, zarówno wśród robotników jak i kierowników, nastąpił wzrost ocen pozytywnych o około 14 punktów procentowych. Natomiast zgoda na projekt sprzedaży akcji przedsiębiorstwa pracownikom zwiększyła się o około 20 punktów procentowych wśród kierowników. Warto podkreślić, że odsetek przeciwników proponowanych przekształceń własnościowych nie uległ większym zmianom, zmniejszyła się natomiast liczba osób, które wybrały odpowiedź "trudno powiedzieć" oraz negujących znaczenie tego typu posunięć.

Ocenie badanych poddano także szczegółową propozycję zmiany stosunków własności w przedsiębiorstwie, w którym pracują. Brzmi ona następująco: "Przypuśćmy, że bank udzieliłby załodze Waszego przedsiębiorstwa długoterminowego kredytu na wykup przedsiębiorstwa od państwa. Stałoby się ono własnością pracowników, którzy gospodarowaliby według własnego uznania (przedsiębiorstwo byłoby niezależne od ministerstwa branżowego, pracownicy sami wybieraliby dyrektora). Czy zgodził(a)by się Pan(i) na takie rozwiązanie?" Szczegółowy rozkład odpowiedzi zawiera tabela 7.

Aprobate zapropionowanego rozwiązania wyraziło 71,1% robotników i 68,3% kierowników. Jak widać, odpowiedzi są podobne do tych, które dotyczyły wpływu sprzedaży pracownikom akcji przedsiębiorstwa na poprawę sytuacji w kraju. Charakterystyczny jest jednak fakt, że w przypadku gdy pytanie dotyczyło konkretnego przedsiębiorstwa i wyraźnie zaakcentowało kwestię uspołecznienia systemu zarządzania przedsiębiorstwem jako konsekwencji zmian własnościowych, wówczas występowało zróżnicowanie opinii pomiędzy robotnikami a kierownikami. Akceptacja ze strony robotników wzrosła o około 10 punktów procentowych, o tyle samo zaś zmalała ze strony kierowników. Stąd wniosek, że koncepcja akcjonariatu pracowniczego, ze względu na przewidywane zmiany w strukturze władzy w przedsiębiorstwie jest bardziej atrakcyjna dla robotników niż dla kierowników.

Kolejny aspekt reform własnościowych w gospodarce dotyczy mechanizmu tworzenia nowych przedsiębiorstw (tab.8).

Większość badanych opowiedziała się za zniesieniem wszelkich ograniczeń w podejmowaniu inicjatyw gospodarczych. Nieco

ponad 1/4 respondentów wybrała wariant umiarkowany, w którym prywatna przedsiębiorczość ograniczałaby się do tworzenia małych przedsiębiorstw. Natomiast zwolennicy utrzymania monopolu państwa w powoływaniu nowych przedsiębiorstw znaleźli się w wyraźnej mniejszości.

Podsumowanie

Wyniki badań dowodzą w sposób jednoznaczny, że stosunek środowisk przemysłowych do zmian własnościowych w gospodarce podlega procesowi szybkiej ewolucji. Ma na to zapewne wpływ tocząca się stale publiczna debata na ten temat, jak i pogłębiający się kryzys strukturalny gospodarki, który wymusza łamanie nawyków tradycyjnego myślenia i skłania do poszukiwania nowych rozwiązań.

Warto zwrócić uwagę na wysoki wzrost przyzwolenia robotników na działalność prywatną w zakresie bankowości i handlu zagranicznego. Może się ono wiązać z krytyczną oceną aktywności państwa w tych tradycyjnie dlań zastrzeżonych obszarach gospodarki.

Interesujących danych dostarcza porównanie odsetków odpowiedzi "trudno powiedzieć" w obydwu badanych okresach. Okazuje się, że w większości przypadków liczba osób wybierających tę odpowiedź w 1988 roku jest około 2-krotnie niższa niż w '87. Jednym z czynników warunkujących zmianę jest zapewne lepsza orientacja badanych w rozpatrywanych kwestiach. Nie można jednak wykluczyć, że odsetek niezdecydowanych zmniejszył się również ze względu na liberalizację polityczną w Polsce.

Charakterystyczny jest wzrost przyzwolenia na jakościowo różne propozycje - zarówno opcję prywatyzacyjną, jak i uspołecznienie środków produkcji. Stan świadomości społecznej w interesującej nas kwestii cechuje zatem znaczna otwartość na innowacje i oczekiwanie wielowariantowych rozwiązań. Wydaje się, że większe szanse powodzenia mają koncepcje gospodarki wielosektorowej z całym wachlarzem rozwiązań własnościowych, niż tendencje forsujące jeden uniwersalny model: totalnej prywatyzacji czy monopolu własności państwowej.

Tabela 1

w procentach

Działy gospodarki	Postulowany zakres swobody działania prywatnej inicjatywy w wybranych działach gospodarki (opinie robotników)									
	dopuszczyć do działania					nie dopuszczać w ogóle				
	bez ograniczeń		w ograniczonym zakresie		w wyjątkowych wypadkach		w ogóle		trudno powiedzieć	
	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89
Rzemiosło	58,7	76,9	32,7	18,6	4,2	2,3	2,1	1,1	2,0	1,0
Handel:										
- detaliczny	32,1	59,2	46,6	33,0	9,4	3,5	7,9	2,2	3,7	2,1
- hurtowy	16,4	39,1	35,8	38,6	18,2	10,9	20,4	6,0	8,6	5,3
Niewielkie zakłady przemysłowe	24,1	53,9	36,5	31,9	18,9	8,0	14,3	3,3	5,9	2,9
Bankowość	8,2	31,6	14,1	29,8	10,5	14,2	50,2	15,7	16,5	8,6
Zakłady przemysłowe średniej wielkości	11,1	32,4	25,5	36,2	21,2	14,7	31,0	10,6	10,7	6,0
Handel zagraniczny	14,5	35,5	21,4	30,0	14,9	13,5	37,2	15,4	11,7	5,7
Duże zakłady przemysłowe	10,8	20,3	12,2	20,3	12,2	15,5	53,1	31,7	11,3	9,4

Tabela 2

w procentach

Dział gospodarki	Postulowany zakres swobody działania prywatnej inicjatywy w wybranych działach gospodarki (opinie kierowników)									
	dopuszczać bez ograniczeń		dopuszczać w ograniczonym zakresie		w wyjątkowych wypadkach		nie dopuszczają w ogóle		trudno powie- dzieć	
	-87	-89	-87	-89	-87	-89	-87	-89	-87	-89
Rzemiosło	76,4	90,1	20,1	8,8	2,9	0,4	0,6	0,4	0,0	0,4
Handel:										
- detaliczny	34,7	73,7	52,2	24,5	6,4	1,1	5,5	0,4	1,2	0,4
- hurtowy	9,9	38,3	38,2	44,5	23,9	9,9	22,4	5,5	4,7	1,8
Niewielkie zakłady przemysłowe	24,8	66,4	42,6	25,2	19,8	5,5	10,5	2,6	2,3	0,4
Bankowość	7,0	29,6	13,7	35,0	11,4	17,2	58,3	13,1	9,3	5,1
Zakłady przemysłowe średniej wielkości	7,6	33,6	23,9	39,8	26,8	19,0	37,0	5,5	4,7	2,2
Handel zagraniczny	11,4	30,3	28,9	40,1	21,6	14,2	33,2	11,7	5,0	3,6
Duże zakłady przemysłowe	4,7	16,4	8,7	19,0	12,8	20,8	65,9	36,1	7,6	7,3

Tabela 3

w procentach

Działy gospodarki	Wskaźnik akceptacji prywatnej inicjatywy w wybranych działach gospodarki (wśród robotników)		
	1987	1989	dynamika
Rzemiosło	56,6	75,8	19,2
Handel:			
- detaliczny	24,2	54,0	29,8
- hurtowy	-4,0	33,1	37,1
Niewielkie zakłady przemysłowe	9,8	50,7	40,9
Bankowość	-42,0	15,9	57,9
Zakłady przemysłowe średniej wielkości	-19,9	21,8	41,7
Handel zagraniczny	-22,7	20,1	42,8
Duże zakłady przemysłowe	-42,3	-11,4	30,9

Uwaga: Wskaźnik stanowi różnica pomiędzy odsetkami wypowiedzi "Dopuszczać do działania bez ograniczeń" a "Nie dopuszczać w ogóle do działania".

Tabela 4

w procentach

Działy gospodarki	Wskaźnik akceptacji prywatnej inicjatywy w wybranych działach gospodarki (wśród kierowników)		
	1987	1989	dynamika
Rzemiosło	75,8	89,7	13,9
Handel:			
- detaliczny	29,3	73,4	44,1
- hurtowy	-12,5	32,8	45,3
Niewielkie zakłady przemysłowe	-14,3	63,8	78,1
Bankowość	-51,3	16,5	67,6
Zakłady przemysłowe średniej wielkości	-29,4	28,1	57,5
Handel zagraniczny	-21,8	18,6	40,4
Duże zakłady przemysłowe	-61,5	-19,7	41,8

Uwaga: Wskaźnik stanowi różnica pomiędzy odsetkami wypowiedzi "Dopuszczać do działania bez ograniczeń" a "Nie dopuszczać w ogóle do działania".

Tabela 5

w procentach

Typ rozwiązania	Wpływ nowych rozwiązań dotyczących własności środków produkcji na sytuację gospodarczą (w opinii robotników)											
	zdecydowanie pozytywny		raczej po- zytywny		żaden		raczej nega- tywny		zdecydowanie negatywny		trudno powie- dzieć	
	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89
Sprzedaż firmom za- chodnim części akcji przedsiębiorstw (poniżej 50% akcji)	10,8	19,5	34,0	39,1	8,4	3,2	14,0	14,6	6,5	7,8	26,0	15,6
Sprzedaż pracowni- kom akcji (udzia- łów) przedsiębior- stwa	11,3	22,3	34,0	44,5	12,8	4,9	12,5	10,9	5,1	3,7	24,0	13,6

Tabela 6

w procentach

Typ rozwiązania	Wpływ nowych rozwiązań dotyczących własności środków produkcji na sytuację gospodarczą (w opinii kierowników)											
	zdecydowanie pozytywny		raczej pozy- tywny		żaden		raczej nega- tywny		zdecydowanie negatywny		trudno powie- dzieć	
	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89	'87	'89
Sprzedaż firmom za- chodnim części akcji przedsiębiorstw (po- niżej 50% akcji)	17,8	21,5	32,9	41,3	4,4	2,6	15,7	11,3	10,2	11,3	18,7	10,2
Sprzedaż pracowni- kom akcji (udzia- łów) przedsiębior- stwa	21,3	25,9	41,4	51,5	11,1	7,7	9,9	6,6	4,1	2,2	12,0	6,2

Tabela 7

w procentach

Odpowiedzi na pytanie o zgodę na wykup przedsiębiorstwa przez załogę przy pomocy długoterminowego kredytu bankowego	w procentach	
	Robotnicy	Kierownicy
Zdecydowanie tak	36,3	30,3
Raczej tak	34,8	38,0
Raczej nie	14,7	16,8
Zdecydowanie nie	7,5	10,2
Trudno powiedzieć	6,6	4,7

Tabela 8

w procentach

Postulowane zasady tworzenia nowych przedsiębiorstw	Wybory pozytywne	
	robotnicy	kierownicy
Przedsiębiorstwa powinny być tworzone wyłącznie przez państwo	11,7	2,2
Duże powinny być tworzone przez państwo, małe mogą być zakładane przez osoby prywatne	29,7	26,6
Niezależnie od branży i wielkości, przedsiębiorstwa mogą być tworzone zarówno przez państwo, jak też przez osoby przedsiębiorcze, organizacje, stowarzyszenia społeczne	55,2	69,3